

حبس خانگی در حقوق جزای افغانستان و ایران

نگارنده: دکتر عبدالمتین منیب^۱

چکیده

با توجه به این که مبنای مجازات در عصر حاضر بیش از آن که بر جنبه انتقام جویانه استوار باشد، معطوف به اهداف والای انسانی، اصلاح و بازاجتماعی سازی مجرم است، حبس خانگی به عنوان یکی از جایگزین های نوین مجازات مطرح گردیده است. در همین راستا، حقوق جزای افغانستان و ایران، به پیروی از تحولات حقوق کیفری در سایر کشورها، این نهاد را در قوانین جزایی جدید خود برای برخی از محکومین پیش بینی نموده اند. بر این اساس، این پرسش اساسی مطرح می گردد که حبس خانگی در حقوق جزای افغانستان و ایران چه جایگاهی داشته و از چه وجوه اشتراک و افتراق برخوردار است؟ برای پاسخ به این پرسش، پژوهش حاضر با استفاده از منابع کتابخانه ای و به روش تحلیلی-توصیفی انجام شده است. یافته های تحقیق نشان می دهد که در حقوق جزای هر دو کشور، حبس خانگی مجموعه ای از ضمانت اجرای محدودکننده آزادی است که از منع رفت و آمد شبانه تا الزام به اقامت در منزل در ساعات غیرکاری را دربر می گیرد. این نهاد در هر دو نظام حقوقی پذیرفته شده و دارای وجوه اشتراک متعددی است؛ با این حال، تفاوت اساسی میان دو نظام در این است که در کد جزای پیشین افغانستان، حبس خانگی به عنوان یکی از بدیل های مجازات پیش بینی گردیده بود، در حالی که در حقوق جزای ایران، حبس خانگی به مثابه بدیل حبس تلقی نشده، بلکه در قالب ماده ای مستقل در قانون مجازات اسلامی درج گردیده است. افزون بر این، در هر دو نظام حقوقی، اجرای حبس خانگی عمدتاً در مورد جرایم کم اهمیت و تعزیری و نسبت به گروه هایی چون کودکان، نوجوانان، زنان و سالمندان، با احراز شرایط خاص و تشخیص محکمه، امکان پذیر می باشد.

واژه گان کلیدی: حبس خانگی، بدیل های حبس، مجازات.

۱ - عضو کادر علمی پوهنهی حقوق و علوم سیاسی پوهنتون هریوا.

Home Detention in the Criminal Law of Afghanistan and Iran

Author: Abdulmatin Monib[†]

Abstract

Given that the foundation of punishment in the contemporary era is no longer based primarily on retributive considerations, but rather oriented toward higher human objectives such as the rehabilitation and resocialization of offenders, home detention has emerged as one of the modern alternatives to traditional punishment. In this regard, the criminal law systems of Afghanistan and Iran, in line with developments in criminal justice in other countries, have incorporated this institution into their new penal legislation for certain categories of convicted persons. Accordingly, the central question arises as to what position home detention occupies in the criminal law of Afghanistan and Iran, and what similarities and differences exist between the two systems. To address this question, the present study has been conducted using library-based sources and through a descriptive-analytical method. The findings indicate that in the criminal law of both countries, home detention constitutes a set of freedom-restricting sanctions ranging from nighttime movement restrictions to compulsory residence at home during non-working hours. This institution has been recognized in both legal systems and shares several common features; however, a fundamental difference lies in the fact that under the former Afghan Penal Code, home detention was considered one of the alternatives to punishment, whereas in Iranian criminal law it has not been regarded as an alternative to imprisonment, but has instead been stipulated in a separate provision of the Islamic Penal Code. Moreover, in both legal systems, the application of home detention is primarily limited to minor and discretionary (ta'ziri) offenses and may be imposed, subject to specific conditions and judicial discretion, on groups such as children, juveniles, women, and the elderly.

Keywords: Home detention, alternatives to imprisonment, punishment.

Received: ۲۰۲۵/۰۱/۰۲

Published: ۲۰۲۶/۰۳/۰۱

Number of Pages: ۲۰

Hariwa University (Research and Scientific Journal)

[†]- Member of the academic staff at Hariwa University. Email: matinmonib@gmail.com

۱. مقدمه

جرم پدیده‌ای است که در تمامی جوامع بشری وجود داشته و مقابله با آن از دیرزمان مورد توجه جدی مصلحان اجتماعی قرار گرفته است. در گذشته‌های دور، ضمانت‌اجراهای کیفری عمدتاً به شکل مجازات‌های شدید بدنی، ترضیلی و دیگر شیوه‌های غیرانسانی و خشن اعمال می‌شد. با ورود به عصر روشنگری و به چالش کشیده شدن مجازات‌های خشونت‌آمیز، مجازات زندان به عنوان یکی از روش‌های مواجهه با مجرم در میان جوامع مختلف رواج یافت.

با این حال، از نیمه دوم قرن بیستم به بعد، کاربرد زندان نیز مورد انتقاد جدی قرار گرفت. مجازات حبس، به‌ویژه حبس‌های کوتاه‌مدت، در کاهش بزهکاری، اصلاح، درمان و بازپروری زندانیان تأثیر قابل توجهی نداشت و اهداف اصلی مجازات، از جمله اجرای عدالت، شخصی بودن مجازات، ارباب و بازدارندگی عام و خاص، محقق نمی‌شد. از این رو، مکتب‌های حقوقی مختلف، به دلیل آسیب‌زا بودن محیط زندان، هزینه‌های اقتصادی بالا، مشکلات بهداشتی و روانی و سایر محدودیت‌ها و کاستی‌ها، به اصلاح نظام عدالت کیفری روی آوردند و برنامه‌های جایگزین حبس را پیشنهاد نمودند. از جمله مزایای برنامه‌های جایگزین حبس این است که مجرم جایگاه خانوادگی، اجتماعی و شغلی خود را از دست نمی‌دهد و موجب حفظ و رشد اقتصادی خانواده و خود زندانی می‌شود و از هدررفت نیرو و سرمایه جلوگیری می‌کند. یکی از این راه‌حل‌ها که در دهه‌های اخیر توسط جراحان مطرح شده، «حبس خانگی» است. این روش از منظر سیاست کیفری و اجتماعی فاقد آثار مخرب و ناپسند زندان بوده و مجرم حرفه‌ای را مزیت خاصی نمی‌دهد و آنان در معرض حملات فیزیکی یا جنسی سایر زندانیان قرار نمی‌گیرند.

حبس خانگی در حقوق کیفری، محدود کردن حوزه آزادی فرد به منزل یا محل سکونت وی است که در آن معمولاً سفر، ملاقات با دیگران، ابراز عقیده یا ارتباط با دنیای خارج ممنوع یا بسیار محدود می‌گردد. در این شیوه، خانه مجرم حکم زندان را دارد. این مجازات می‌تواند برای گروه‌های خاصی مانند بیماران روحی و جسمی، افراد دارای معلولیت، زنان باردار، کودکان و نوجوانان اعمال

شود. در واقع، این روش پلی میان زندان و آزادی کامل است؛ فرد محکوم ضمن تحمل مجازات و محدودیت آزادی، از آثار منفی زندان سستی مصون می ماند.

در افغانستان و ایران، در دهه های اخیر و با الگوگیری از دیگر کشورها، حبس خانگی در قوانین کیفری جدید پیش بینی شده است. در قانون مجازات اسلامی ایران مصوب ۱۳۹۲ و قانون آیین دادرسی کیفری همان سال و در کُد جزای پیشین افغانستان مصوب ۱۳۹۶، حبس خانگی در برخی موارد پیش بینی گردیده است. اهمیت این موضوع زمانی بیش تر نمایان می شود که مبنای مجازات در عصر حاضر جنبه انتقام جویانه ندارد و عمدتاً به دنبال اهداف والای انسانی است.

بر اساس منابع کتابخانه ای و به روش تحلیلی-توصیفی، یافته ها نشان می دهد که حبس خانگی در هر دو نظام حقوقی، مجموعه ای از ضمانت اجراهای محدود کننده آزادی است که از منع رفت و آمد شبانه تا الزام به اقامت در منزل در ساعات غیر کاری را شامل می شود. این نهاد در هر دو نظام پذیرفته شده و دارای وجوه اشتراک متعددی است؛ با این حال، تفاوت اصلی در این است که در کُد جزای افغانستان، حبس خانگی به عنوان یکی از بدیل های مجازات پیش بینی شده بود، در حالی که در حقوق ایران، حبس خانگی به مثابه بدیل حبس در نظر گرفته نشده و در قالب ماده ای مستقل در قانون مجازات اسلامی درج شده است.

علاوه بر این، حبس خانگی با کاهش آثار سوء زندان، کاهش جمعیت کیفری زندان ها و هزینه های نگهداری زندانیان، محدودیت آزادی محکومان کم خطر را ایجاد می کند و جایگاه انسانی، اجتماعی و خانوادگی آنان را حفظ می نماید. همچنین این روش با کرامت انسانی سازگاری بیشتری دارد و ضمن اجرای عدالت، اهداف مجازات را محقق ساخته و از هر دو گروه، بزه دیدگان و بزه کاران، حمایت می کند. جرایم کم اهمیت و تعزیری در خصوص کودکان، نوجوانان، زنان و سالمندان، با احراز شرایط خاص و تشخیص دادگاه، می تواند تحت اجرای حبس خانگی قرار گیرد. این پژوهش درصدد است ضمن بررسی مفاهیم، اهداف، ویژگی ها، شرایط و موارد حبس خانگی، به مقایسه تطبیقی آن در حقوق کیفری ایران و افغانستان بپردازد.

۲. مفاهیم تحقیق

۲-۱. مفهوم حبس خانگی

حبس خانگی یا حبس در منزل، اصطلاحی است که به محدودیت رفت و آمد و خروج از منزل اشاره دارد. این نوع مجازات با حکم محکمه و متناسب با نوع جرم و شخصیت مرتکب اجرا می شود. در اجرای این تدبیر، آزادی ورود و خروج محکوم محدود شده و فرد موظف است در منزل خود بماند یا تنها در روزها و ساعات مشخصی که از قبل به وی اعلام شده، اجازه خروج داشته باشد.

برای اجرای بهتر این مجازات، معمولاً دستگاه فرستنده ای کوچک به مچ دست یا مچ پای محکوم بسته می شود که امواج الکترونیکی آن به صورت پیوسته به مرکز نظارت ارسال می گردد. این دستگاه به گونه ای طراحی شده است که هیچ مانعی برای انجام فعالیت های روزمره فرد ایجاد نمی کند و امکان انجام امور روزانه به سادگی فراهم می شود. امواج دستگاه از طریق گیرنده های مخصوص که در اختیار مأموران مراقبت است، قابل دریافت می باشد و قابلیت اتصال به سیستم تلفن نیز وجود دارد. در مواقعی که مأموران بخواهند با محکوم تماس بگیرند، در صورت عدم پاسخ، متوجه می شوند که فرد از منزل خارج شده است (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۸: ۴۲۸).

دستگاه های گیرنده به گونه ای طراحی شده اند که اگر کسی تلاش کند دستگاه فرستنده را از بدن محکوم جدا کند، اختار ویژه ای ارسال شده و مأموران مراقبت از این موضوع مطلع می شوند. همچنین، در حکم محکومیت افراد تحت این تدبیر، شرط می شود که خود محکوم یا اعضای خانواده اش موظف اند به تلفن مأموران مراقب طبق برنامه مشخص پاسخ دهند تا حضور وی در منزل تأیید شود. برنامه های کاری، تحصیلی یا درمانی محکوم نیز در اختیار مأموران قرار می گیرد و هرگونه فعالیت خارج از منزل باید به تأیید آن ها برسد. بررسی حضور محکوم تنها در ایام مندرج در برنامه های تنظیمی انجام می شود. سیستم نظارت می تواند توسط شرکت های خصوصی نیز اجرا شود و ماده ۱۶۸ (فقره ۳) کد جزای پیشین افغانستان، پیش بینی سیستم نظارت الکترونیکی را کرده است (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۸: ۴۳۱).

حبس خانگی، که با عناوینی مانند بازداشت در منزل نیز مطرح شده، نوعی جایگزین زندان است که در اواخر سده بیستم، به ویژه در ایالات متحده، مورد استفاده قرار گرفت. این نوع مجازات گاهی «زندان بدون میله» نیز نامیده می‌شود. در این برنامه، متهم یا زندانی علاوه بر نظارت مستقیم و غیرمستقیم دادگاه، توسط مأموران یا مددکاران اجتماعی نیز تحت نظارت قرار می‌گیرد. افراد تحت این طرح بدون هماهنگی با دادگاه یا مأموران نظارتی حق خروج از منزل را ندارند. این نظارت می‌تواند به کمک دستگاه‌های الکترونیکی (Electronic Monitoring) و محدودیت‌های حرکتی (Curfew) نیز صورت گیرد (فصیحی، ۱۴۰۰: ۱۷).

با توجه به آنچه بیان شد، روشن می‌شود که حبس خانگی با حصر خانگی تفاوت دارد. حبس خانگی نوعی مجازات است که برای محکوم یا متهم اعمال می‌شود و جایگزینی برای زندان محسوب می‌شود؛ در قوانین جزایی ایران و افغانستان، به عنوان یک مجازات جایگزین حبس مورد اشاره قرار گرفته است، در حالی که حصر خانگی لزوماً مجازات نیست و ممکن است برای مجرم یا محکوم اختصاص نیافته باشد (فصیحی، ۱۴۰۰: ۱۹).

۲-۲. مفهوم نظارت الکترونیکی

اصطلاح «نظارت الکترونیکی» ترکیبی از دو واژه «نظارت» و «الکترونیک» و معادل عبارت Electronic Monitoring است که با عنوان electronic surveillance وارد ادبیات حقوقی فرانسه شده و در نظام حقوقی آنگلوساکسون رایج می‌باشد. این واژه مترادف با «دستبند الکترونیکی» است و در فرانسه نیز به همین معنا به کار می‌رود.

نظارت الکترونیکی به معنای کنترل و مراقبت از طریق دستگاه‌های الکترونیکی است و به عنوان یکی از ضمانت‌اجراه‌های جایگزین زندان، به مفهوم «کنترل و نظارت بر اشخاص از طریق ابزارهای الکترونیکی در محیط خارج از زندان» عمل می‌کند. این روش کاربردهای گسترده‌ای در کنترل منابع انسانی در محیط‌هایی مانند کارخانه‌ها و ادارات و همچنین در کنترل اجتماعی، نظیر کنترل ترافیک، تجمعات و حفاظت از اماکن و تأسیسات دارد. در سه دهه اخیر، نظارت الکترونیکی در سیاست کیفری کشورهای مختلف برای مبارزه با بزهکاری و کنترل مجرمان رواج یافته است. در این روش،

محکومان از طریق دستگاه‌ها یا فناوری‌های ارسال فرکانس رادیویی در محل زندگی و اجتماع خود محدود و تحت نظارت قرار می‌گیرند (دانش، ۱۳۹۸: ۸۸).

نظارت الکترونیکی می‌تواند به دو شیوه **فعال** و **منفعل** انجام شود:

✧ **نظارت فعال**: شامل برقراری تماس تلفنی مستمر و اغلب اتفاقی با منزل محکوم تحت تعلیق مراقبتی است. این ارتباط تلفنی ممکن است به صورت خودکار توسط دستگاه یا به طور مستقیم توسط مأمور مربوطه برقرار شود.

✧ **نظارت منفعل**: در این شیوه، فرستنده‌ای به بدن محکوم (مچ‌بند دست یا پا) متصل می‌شود و شماره گیر به تلفن مرتبط است. در صورت خروج محکوم از محدوده مجاز، علامت قطع شده و شماره گیر به طور خودکار با اداره تعلیق آزمایشی تماس می‌گیرد. از آنجا که محکوم موظف به پاسخ‌گویی به تلفن است، عدم پاسخ‌گویی به منزله خروج وی از محل تلقی می‌شود. سیستم نظارت الکترونیکی منفعل در افغانستان پذیرفته شده است (نبوی، ۱۳۹۶: ۷۵).

همچنین، همراه با نظارت الکترونیکی، سیستم مددکار اجتماعی نیز پیش‌بینی شده است تا در صورت عدم امکان استفاده از دستگاه‌های الکترونیکی، محکمه بتواند از آن برای نظارت بر محکوم استفاده کند (نبوی، ۱۳۹۶: ۷۶).

۳. اهداف حبس خانگی

هرگاه از اهداف یک پدیده اجتماعی مانند مجازات بحث می‌شود، در واقع چشم‌اندازی ترسیم می‌گردد که آن پدیده در پی تحقق آن است. هدف اصلی از انتخاب و اعمال حبس خانگی، رعایت حقوق انسانی محکوم و کاهش آثار منفی غیرقابل اجتناب حبس است، زیرا در اجرای این مجازات، فرد محکوم اجازه دارد در اوقات کاری و فعالیت روزمره بدون محدودیت فعالیت کند و تنها آزادی در زمان‌های مشخص محدود می‌شود.

برنامه حبس خانگی، اعتماد به نفس و جایگاه شغلی و اجتماعی محکوم را حفظ کرده و از بروز اختلالات روحی و روانی، سرافکنندگی و حس مجرمیت جلوگیری می‌کند. همچنین، برای دولت نیز

مزایای اقتصادی و اجرایی قابل توجهی دارد. اهداف حبس خانگی را می‌توان به اهداف عام و اهداف خاص تقسیم کرد:

۱-۳. اهداف عام

اهداف عام حبس خانگی، آن دسته از اهدافی است که برای تمامی برنامه‌های جایگزین حبس در نظر گرفته می‌شود، با توجه به کاستی‌ها و معایب حبس سنتی. این اهداف عبارت‌اند از:

الف. کاهش ایرادات وارد بر کیفر حبس:

استفاده گسترده از حبس موجب افزایش جمعیت کیفری زندان، هزینه‌های اقتصادی، مشکلات معنوی و جسمی، آسیب‌های اخلاقی، رفتاری، اجتماعی و خانوادگی می‌شود. برنامه حبس خانگی با کاهش جمعیت کیفری و محافظت افراد تحت نظارت از آثار زیان‌آور زندان، این مشکلات را کاهش می‌دهد (فیروزی جانی، ۱۳۹۵: ۸۶؛ فصیحی، ۱۴۰۰: ۳۱).

ب. بازپذیری مجدد محکوم به جامعه:

حبس خانگی امکان حفظ یا بازسازی موقعیت اجتماعی محکوم میان خانواده، دوستان و جامعه و بازگشت به شغل یا حرفه را فراهم می‌کند. این روش برای اصلاح و بازپروری بزهکارانی که مرتکب جرایم کم‌اهمیت شده‌اند و قابلیت بازپذیری اجتماعی دارند، مؤثر است (دستگیرزاد، ۱۳۹۹: ۶۳).

ج. کاهش هزینه‌ها:

یکی از اهداف مهم حبس خانگی، کاهش قابل توجه هزینه‌های دستگاه قضایی و جامعه است. مجرم خود هزینه‌های زندگی و مسکن را پرداخت می‌کند و برنامه حبس خانگی نسبت به نگهداری زندان، هزینه کمتری دارد (الهام، ۱۳۹۹: ۸۷).

د. اجرای بهتر عدالت:

در نظر گرفتن حبس خانگی به معنای حذف زندان و سایر مجازات‌های سنتی نیست، بلکه تلاشی است برای تکمیل آن‌ها و ارائه گزینه‌ای مناسب جهت متنوع‌سازی کیفرهای سالب آزادی. این امر دست قاضی را برای انتخاب بهترین نوع مجازات با توجه به نوع جرم و شرایط فردی مجرم باز می‌گذارد (فصیحی، ۱۴۰۰: ۳۲).

۲-۳. اهداف خاص حبس خانگی

حبس خانگی مدل‌های مختلفی دارد، مانند حبس با نظارت الکترونیکی و بدون آن، اما صرف‌نظر از مدل به کاررفته، هدف این برنامه این است که در مقایسه با دیگر نظارت‌های اجتماعی، مانند تعلیق مراقبتی، مجازات سخت‌گیرانه‌تر باشد و آخرین فرصت قبل از رفتن به زندان را به مجرم ارائه دهد. همچنین، حبس خانگی نوعی ضمانت اجرایی میانی است که انتظار می‌رود اهداف خاص زیر را محقق سازد:

✧ **اصلاح و بازپروری مجرم:** با اجازه دادن به محکومان برای زیستن در جامعه به جای زندان، فرصت بازسازی اجتماعی و اخلاقی فراهم می‌شود.

✧ **ممانعت از ارتکاب جرم جدید یا تکرار جرایم:** محدود کردن آزادی و تحت

نظارت قرار دادن فرد موجب کاهش احتمال ارتکاب جرم مجدد می‌شود.

✧ **تنبيه و مجازات:** با محدود کردن آزادی فرد بزه‌کار و تحت مراقبت گرفتن وی، نوعی

کیفر سالب آزادی اعمال می‌شود.

علاوه بر اهداف فوق، اهداف خاص دیگری نیز با اجرای این ضمانت اجرا محقق می‌شود، از جمله:

✧ صیانت از خانواده و فرزندان محکوم

✧ ایجاد حس مسئولیت‌پذیری در اعضای خانواده

✧ جلوگیری از برچسب‌زنی اجتماعی و تحقیر محکوم و اعضای خانواده او، به ویژه فرزندان

(رسولی، ۱۳۹۶: ۱۱۲).

۴. ویژگی‌های حبس خانگی

حبس خانگی در حقوق کیفری ایران و افغانستان به عنوان یکی از مجازات‌های جایگزین زندان، مزایا و امتیازات قابل توجهی دارد که در این بخش به آن‌ها اشاره می‌شود:

۱-۴. کاهش جمعیت زندان‌ها

از آنجایی که حبس خانگی یکی از طرح‌های جایگزین زندان است، به‌طور مستقیم به کاهش جمعیت کیفری زندان‌ها کمک می‌کند و حتی ممکن است موجب کاهش ارتکاب جرم مجدد شود که در نتیجه، جمعیت زندان‌ها در بلندمدت کاهش می‌یابد (رسولی، ۱۳۹۶: ۱۰۹).

۴-۲. عدم معاشرت با مجرمان حرفه‌ای

حبس خانگی محکوم را از تأثیرگذاری منفی مجرمان حرفه‌ای مصون می‌دارد و وی در معرض حملات اخلاقی، جنسی یا فیزیکی سایر زندانیان نیست. این مزیت به ویژه برای مجرمان بی‌سابقه و کم‌تجربه اهمیت دارد.

۴-۳. حفظ ارتباط با خانواده و اجتماع

محکوم دوران اجرای مجازات را در منزل و کنار خانواده خود می‌گذراند و امکان برقراری ارتباط با اطرافیان، دوستان، کارفرمایان و گروه‌های اجتماعی حفظ می‌شود. به این ترتیب، اجتماعی شدن، بازدارندگی مجازات و مسئولیت مالی همزمان تأمین می‌گردد (دستگیرزاد، ۱۳۹۹: ۵۸).

۴-۴. صرفه‌جویی اقتصادی

حبس خانگی دو مزیت اقتصادی دارد:

۱. کاهش هزینه‌های دستگاه قضایی و جامعه با کاهش جمعیت زندان و نگهداری زندانی.
۲. امکان اشتغال یا ادامه تحصیل محکوم بدون وقفه و جبران هزینه‌های شخصی، که موجب صرفه‌جویی و بهره‌وری اقتصادی می‌شود. برای مثال، هزینه روزانه حبس خانگی با نظارت الکترونیکی در ایالات متحده بین ۵ تا ۲۵ دلار است، در حالی که هزینه نگهداری زندانی در زندان به‌طور متوسط ۵۰ دلار روزانه است (نجفی، ۱۳۸۹: ۴۸).

۴-۵. انعطاف‌پذیری

حبس خانگی می‌تواند به تنهایی یا همراه با سایر ضمانت اجراها به کار گرفته شود و برای مجرمان خاص، مانند بیماران روحی و جسمی، معلولین، زنان باردار و کودکان آسیب‌پذیر نیز قابل استفاده است (نجفی، ۱۳۸۹: ۴۹).

۴-۶. سهولت و سرعت در اجرا

این برنامه به راحتی قابل شروع، اصلاح یا توقف است و در صورت تخلف محکوم، اجرای مجازات جایگزین مانند زندان امکان‌پذیر است (دستگیرزاد، ۱۳۹۹: ۹۱).

۷-۴. حفظ شخصیت و کرامت انسانی

حبس خانگی ضمن رعایت حقوق بشر و کرامت انسانی، جایگاه اجتماعی، شغل و وجهه محکوم را حفظ می‌کند و به عنوان نوعی مجازات ترمیمی، بیشتر بر ترمیم آسیب‌های روانی، عاطفی، معنوی و مالی تمرکز دارد و جنبه سزادهی عمومی ندارد (فصیحی، ۱۴۰۰: ۳۷).

۸-۴. تناسب جرم و مجازات

این نوع مجازات با خطر ارتکاب جرم متناسب است و در موارد مشابه امکان استفاده از یک مجازات مشابه فراهم می‌گردد. حبس خانگی گزینه مناسبی برای قاضی جهت تعیین مجازات متناسب با نوع جرم و شرایط فردی محکوم است (بلاغت، ۱۳۹۷: ۳۷).

با وجود تمامی مزایا، حبس خانگی نوپا بوده و دارای محدودیت‌هایی نیز است، از جمله: مغایرت با حفظ حریم خصوصی، ابهام در جنبه تنبیهی و بازپروری، فشار بر خانواده محکوم، احتمال فقدان محل سکونت، امکان ارتکاب برخی جرایم بدون اطلاع مأمور نظارت و امکان نقض فنی یا دستکاری در سیستم نظارتی.

۵. شرایط حبس خانگی

حبس خانگی یکی از مجازات‌های جایگزین حبس در حقوق جزای افغانستان و ایران است. این مجازات بر اساس قوانین جزایی از جمله قانون مجازات اسلامی ایران مصوب ۱۳۹۲ و کد جزای پیشین افغانستان مصوب ۱۳۹۶ مورد بحث قرار می‌گیرد.

۱-۵. شرایط در افغانستان

قانونگذار افغانستان در ماده ۱۶۸ کد جزای پیشین مصوب ۱۳۹۶، حبس خانگی را با شرایط و شیوه‌های اجرای آن مشخص کرده است:

الف: حداکثر مدت جرم

طبق ماده ۱۶۸، حبس خانگی برای جرایمی اعمال می‌شود که مجازات قانونی آن‌ها حداکثر پنج سال حبس باشد. محاکم پس از اثبات ارتکاب جرم، در صورتی که مجازات قانونی تا پنج سال حبس تعیین شده باشد، می‌توانند حبس خانگی را اعمال کنند (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۸: ۴۶۹).

ب: محدودیت خروج از منزل

محکوم به حبس خانگی حق خروج از منزل را ندارد، مگر در موارد ضروری مانند درمان بیماری یا تأمین نیازهای حیاتی که با اجازه دادگاه انجام می‌شود. این شرط در ماده ۱۶۸ فقره ۲ و جزء ۲ ماده ۳۲ ضمیمه شماره ۲ قانون اجرای جزایی آمده است (دستگیر زاده، ۱۳۹۹: ۱۱۱).

ج: نظارت بر اجرای حبس خانگی

نظارت می‌تواند از دو طریق انجام شود:

۱. نظارت الکترونیکی**۲. استفاده از مددکاران اجتماعی**

در صورتی که امکانات نظارت الکترونیکی فراهم نباشد، دادگاه می‌تواند از مددکاران اجتماعی محل برای نظارت بر محکوم استفاده کند (ماده ۱۶۸ فقره ۴ و جزء ۳ ماده ۳۲ ضمیمه شماره ۲).

د: استثنا در جرایم خاص

حبس خانگی برای جرایم خاص و خطرناک مانند جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی، تروریسم، تجاوز جنسی، فساد اداری و مالی، نسل‌کشی، جرایم ضدبشری و جنگی قابل اعمال نیست (ماده ۱۵۱ کد جزای پیشین).

ه: مدت حبس خانگی

حداقل مدت حبس خانگی **شش ماه** و حداکثر **دو سال** تعیین شده است (ماده ۱۶۸ فقره ۳).

۲-۵. شرایط در ایران

هدف از اجرای حبس خانگی در ایران، انسانی و منصفانه کردن مجازات‌ها و کاهش درد و رنج غیرمنطقی بزهکار است. قانون‌گذار شرایط زیر را برای اجرای این مجازات پیش‌بینی کرده است:

الف: رضایت محکوم علیه

طبق ماده ۶۲ قانون مجازات اسلامی ایران (۱۳۹۲)، اجرای حبس خانگی باید با رضایت محکوم علیه انجام شود. این اقدام جلوه‌ای از توافقی شدن آیین دادرسی کیفری است (جنت مکان، ۱۳۹۴: ۱۵۷).

ب: نظارت از طریق تجهیزات الکترونیکی

دادگاه می‌تواند حبس خانگی را تحت نظارت سامانه‌های الکترونیکی یا بدون آن اجرا کند. در موارد بدون تجهیزات الکترونیکی، نظارت می‌تواند از طریق والدین یا مددکاران اجتماعی صورت گیرد. آیین‌نامه اجرایی مراقبت‌های الکترونیکی تمامی شرایط و شیوه‌های نظارت را مشخص کرده است (فصیحی، ۱۴۰۰: ۱۳۴؛ آشوری، ۱۳۹۷: ۶۵).

ج: اختیاری بودن صدور حکم

صدور حکم حبس خانگی تحت نظارت الکترونیکی اختیاری است و دادگاه می‌تواند بنا بر شرایط پرونده آن را صادر کند، اما الزام قانونی برای صدور آن وجود ندارد (ماده ۶۲ ق.م.ا؛ جنت مکان، ۱۳۹۴: ۱۵۴).

د: محدودیت زمانی و مکانی

محدوده مکانی و مدت زمان اجرای حبس خانگی توسط دادگاه مشخص می‌شود. حداقل مدت سه ماه و حداکثر پنج سال است. طبق پیشنهاد قانون مجازات‌های اجتماعی، نباید از ۴۸ ساعت در هفته تجاوز کند (آشوری، ۱۳۹۷: ۳۸۶).

ه: شرایط تعویق مراقبتی

محکوم باید شرایط تعویق مراقبتی را داشته باشد که در مواد ۴۰ تا ۴۲ قانون مجازات اسلامی آمده است (دستگیر زاده، ۱۳۹۹: ۶۳).

و: تعزیری بودن جرم ارتكابی

حبس خانگی معمولاً برای جرایم سبک و تعزیرات درجه ۵ تا ۸ قابل اعمال است و برای جرایم سنگین یا خطرناک مناسب نیست.

ز: شرایط خاص برای جوانان و نوجوانان

- ☐ سن مرتکب بالای ۱۵ سال باشد
- ☐ در طول مدت شبانه‌روز از منزل خارج نشود
- ☐ روزها در ساعات مشخص در منزل بماند

لث اوقات فراغت حق خروج نداشته باشد
 لث از مصرف سیگار و تماس با برخی افراد خودداری کند
 لث دستورات والدین را رعایت نماید (فصیحی، ۱۴۰۰: ۱۳۶)

۶. موارد حبس خانگی

یکی دیگر از موضوعات مهم در این تحقیق، موارد اعمال حبس خانگی است. بر اساس حقوق کیفری افغانستان و ایران و با تکیه بر کد جزای پیشین افغانستان مصوب ۱۳۹۶ و قانون مجازات اسلامی ایران مصوب ۱۳۹۲، این موارد به شرح زیر بررسی می‌شوند:

۱-۶. موارد حبس خانگی در افغانستان

موارد حبس خانگی در حقوق جزای افغانستان تا حد زیادی مشابه حقوق جزای ایران است، اما با برخی تفاوت‌ها همراه است. بر اساس ماده ۱۰۹ کد جزای پیشین (۱۳۹۶) و ضمیمه شماره ۲ قانون اجرای جزایی، این موارد عبارت‌اند از:

الف: اطفال و نوجوانان

طبق ماده ۱۰۹ کد جزای پیشین و مواد ۳۸ و ۴۳ ضمیمه شماره ۲ قانون اجرای جزایی، اطفال متخلف و بزه‌کار که مرتکب جرم جنحه شده و محکوم به حبس یا حجز شده باشند، می‌توانند مشمول حبس خانگی شوند.

- ✧ طفل طبق ماده ۹۵ کد جزا کسی است که ۱۸ سال شمسی را تکمیل نکرده باشد.
- ✧ جنحه طبق ماده ۳۰ کد جزا به جرمی اطلاق می‌شود که مجازات آن بدیل حبس، جزای نقدی، حبس کوتاه یا متوسط باشد.
- ✧ حجز در منزل مطابق ماده ۳۸ ضمیمه شماره ۲ قانون اجرای جزایی به معنای اقامت در منزل و محل سکونت نماینده قانونی طفل است.
- ✧ طبق ماده ۹۶ کد جزا، طفلی که ۱۲ سال را تکمیل نکرده باشد، مسئولیت جزایی ندارد و علیه او دعوی جزایی اقامه نمی‌شود.

ب: دوره مراقبت

طبق بندهای ۱ و ۴ ماده ۱۵۸ کد جزای پیشین و مواد ۱۴ و ۱۵ ضمیمه شماره ۲ قانون اجرای جزایی، دادگاه می‌تواند متهم را با رعایت شرایط مراقبت مندرج در ماده ۱۶۱ کد جزا، به اقامت در منزل یا منع از تردد در محل یا محلات مشخص محکوم کند. دوره مراقبت حداکثر ۵ سال تعیین شده است (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۸: ۴۶۹).

ج: جرایم جنحه

طبق بند ۴ ماده ۱۶۸ و بند ۴ ماده ۱۵۱ کد جزا، حبس خانگی تنها برای کسانی اجرا می‌شود که مستوجب حبس ۶ ماه تا ۵ سال هستند. تعیین مجازات بر اساس ماده ۱۴۹ کد جزا به تشخیص قاضی صورت می‌گیرد و شامل عوامل تخفیف و خصوصیات مرتکب و جرم می‌شود.

✧ مثال: زن حامله یا دارای طفل شیرخوار که مرتکب جرم ماده ۶۵۱ کد جزا شود و عمل قوادی مرتکب گردد، دادگاه می‌تواند با رعایت شرایط تخفیف، او را به یک سال حبس خانگی محکوم کند (شرح کد جزا، ۱۳۹۸: ۴۷۰).

۲-۶. موارد حبس خانگی در ایران

در قوانین جزایی ایران نیز زمینه‌هایی برای اعمال حبس خانگی وجود دارد که به چند دسته تقسیم می‌شوند:

الف: اطفال و نوجوانان

برای کودکان و نوجوانان بزهکار، حبس خانگی به عنوان روش نیمه‌باز و بینابین در نظر گرفته شده است تا ضمن جلوگیری از آثار منفی مراکز نگهداری سنتی، فعالیت‌های قانونی و مفید آنان تداوم یابد و از جامعه و خانواده دور نشوند (فصیحی، ۱۴۰۰: ۱۳۳).

✧ ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی ایران مقرر می‌دارد: نوجوانان ۱۵ تا ۱۸ سال تمام شمسی که مرتکب جرم تعزیری شده‌اند، می‌توانند به جای نگهداری در مراکز اصلاح و تربیت، به اقامت در منزل در ساعات تعیین شده توسط دادگاه محکوم شوند.

✧ این حکم به مدت ۳ ماه تا ۵ سال قابل اجراست و جایگزینی مناسب با بار روانی کمتر نسبت به اصطلاح «حبس در منزل» محسوب می‌شود (جنت مکان، ۱۳۹۴: ۱۸۵).

ب: جرایم کم‌اهمیت و سبک

برای جرایم سبک و تعزیرات، دادگاه می‌تواند با رعایت شرایط مقرر در تعویق مراقبتی و رضایت محکوم، حبس خانگی تحت نظارت سامانه‌های الکترونیکی یا بدون آن صادر کند:

✧ طبق ماده ۶۲ قانون مجازات اسلامی، مجازات‌های تعزیری درجه ۵ تا ۸ مشمول این حکم هستند (راشین، ۱۳۹۷: ۴).

✧ تبصره ۲ ماده ۶۲ با اصلاحات ۱۳۹۹، اجرای این ماده را برای تعزیرات درجه ۲ تا ۴ نیز ممکن کرده و قابل اعمال پس از گذراندن یک چهارم مدت حبس است.

ج: قرارهای تأمین و تحقیقات مقدماتی

طبق بند چهار ماده ۲۱۷ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، امکان صدور قرار التزام به عدم خروج از منزل یا محل اقامت مشخص با موافقت متهم و با تعیین وجه التزام پیش‌بینی شده است. این قرار می‌تواند با نظارت تجهیزات الکترونیکی یا بدون آن اجرا شود.

✧ در واقع، این بند نوعی کنترل حضور متهم در منزل به وسیله دستبند یا پابند الکترونیکی ایجاد می‌کند که عملاً همان حبس خانگی محسوب می‌شود.

✧ علاوه بر محدودیت خروج، التزام به حضور نزد مقام قضایی از دیگر تعهدات متهم است.

✧ وجه التزام به عنوان ضمانت اجرای تعهدات تعیین شده و در صورت نقض هر یک از آنها، مبلغ مربوط قابل وصول است (خالقی، ۱۳۹۴: ۲۰۶).

د: افراد تحت مراقبت قضایی یا تعویق مراقبتی

بر اساس بند ب ماده ۴۳ قانون مجازات اسلامی، افرادی که در تعویق مراقبتی قرار دارند، ممکن است تحت اقامت الزامی در محل مشخص قرار گیرند.

لذ دادگاه می‌تواند با توجه به جرم ارتكابی، ویژگی‌های مرتکب و شرایط زندگی او، او را ملزم به اجرای یکی از دستورهای زیر نماید:

۱. حرفه‌آموزی یا اشتغال به حرفه خاص

۲. اقامت یا عدم اقامت در محل معین

لذ محل معین ممکن است منزل خود متهم باشد.

لج حبس خانگی در این مورد صرفاً در دوره مراقبت قابل اعمال است و نمی‌تواند در آزادی مشروط، خدمات عمومی یا حبس موضوع بند ب ماده ۱۱ لایحه مجازات‌های اجتماعی تسری یابد (کرمی، ۱۳۹۸: ۵۳).

هدف از این مقررات، کاهش اثرات زیانبار زندان و کنترل جمعیت کیفری زندان‌ها است. عدم پیش‌بینی حبس خانگی در آزادی مشروط و خدمات عمومی، از منظر کاهش آسیب‌های اجتماعی قابل نقد است.

ه: محکومان مالی

طبق قانون نحوه اجرای محکومیت‌های مالی مصوب ۱۳۹۴:

لج در صورت عدم پرداخت دین و عدم احراز اعسار، بدهکار زندانی خواهد شد. لج با توجه به افزایش تعداد زندانیان بدهکار و سیاست‌های فعلی که شامل افراط و تفریط در زندانی کردن است، استفاده از حبس خانگی می‌تواند راه‌حلی مناسب باشد. مزایای حبس خانگی برای محکومان مالی:

۱. جلوگیری از افراط و تفریط در زندان‌ها
 ۲. فراهم کردن فرصت اشتغال و کسب درآمد برای پرداخت دیون
 ۳. ملزم کردن بزهکار به انجام فعالیت‌های مفید اقتصادی
- به این ترتیب، حبس خانگی به عنوان روش جایگزین انسانی و کارآمد در کنترل رفتار محکومان مالی عمل می‌کند (جهانی، ۱۳۹۴: ۸۶).

۷. نتیجه‌گیری

حبس خانگی به عنوان یکی از دستاوردهای مطالعات جرم‌شناسان و حقوقدانان در دهه‌های اخیر مطرح شده و به دلیل نوپا بودن آن در نظام کیفری ایران و افغانستان، همچنان در مرحله آزمون و خطا قرار دارد و نیازمند بررسی‌های دقیق‌تر است.

تحقیقات انجام‌شده نشان می‌دهد که جمع‌آوری انواع بزهکاران با روش‌ها و تجربیات متفاوت در محیط زندان، معمولاً موجب انتقال رفتارهای مجرمانه و ایده‌های فسادآمیز می‌شود؛ به‌طوری که زندان به نوعی «دانشگاه فساد» تبدیل می‌گردد. از منظر اصول حاکم بر مجازات‌ها، اصل شخصی بودن

مجازات ایجاب می کند که تنها مرتکب جرم مورد تنبیه قرار گیرد و این مجازات تسری به دیگران نداشته باشد.

در این راستا، جایگزین های زندان از جمله حبس خانگی که غالباً با نظارت الکترونیکی همراه است، نوعی کنترل اجتماعی مؤثر ایجاد می کند که آثار روانشناختی آن بر بزهکاران، بیشتر از حبس جسمی است. حبس خانگی ضمن حمایت از بزه دیده، از تأثیرات منفی زندان بر بزهکاران کم خطر و خانواده های آنان جلوگیری می کند و جنبه های ترمیمی و اصلاحی آن برجسته است.

در حقوق کیفری ایران، حبس خانگی در مواد ۲۳، ۴۳، ۶۲ و تبصره ۲ ماده ۸۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و بند (ج) ماده ۲۱۷ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ پیش بینی شده و شامل مجازات های تعزیری درجه ۵ تا ۸، اطفال و نوجوانان بزهکار، دوره مراقبتی، قرارهای تأمین و برخی جزای های تکمیلی است. مهم ترین شرایط اعمال این مجازات شامل رضایت محکوم علیه، فراهم بودن شرایط تعویق مراقبتی، سبک بودن جرم، اختیاری بودن صدور حکم به نظارت الکترونیکی، و محدودیت های زمانی و مکانی است.

در حقوق کیفری افغانستان، ماده ۱۶۸ کد جزای پیشین مصوب ۱۳۹۶، شرایط اجرای حبس خانگی را تعیین کرده است. موارد قابل اجرا شامل جرایم با مجازات حداکثر پنج سال حبس، دوره مراقبت، اطفال و نوجوانان متخلف و تدابیر تأمینی است که با رعایت شرایط کلی جایگزین های حبس و شرایط اختصاصی حبس خانگی مانند الزام به عدم خروج از منزل، نظارت الکترونیکی یا توسط مددکاران اجتماعی و محدودیت مدت از شش ماه تا دو سال قابل اجرا است.

با وجود مزایا و زمینه های قانونی، برخی موانع و مشکلات در اجرای حبس خانگی مشاهده می شود که از جمله آن می توان به نقض حریم خصوصی، چالش های اجرایی، نبود فرهنگ سازی مناسب و ابهام در جنبه تنبیهی این مجازات اشاره کرد. حبس خانگی همراه با نظارت الکترونیکی یک نهاد وارداتی است که نیازمند تطبیق با ساختار فرهنگی و اجتماعی ایران و افغانستان است. با وجود چالش ها، اجرای این مجازات، به شرط تطابق با شرایط فرهنگی و اجتماعی، ترجیحاً بهتر از عدم اجراست.

سرچشمه‌ها

الف) کُتب:

- ۱) آقایی، جنت مکان. (۱۳۹۴). حقوق کیفری عمومی (کیفر شناسی نو)، چاپ دوم. تهران - ایران؛ انتشارات جنگل.
- ۲) تبسم، ادریس. (۱۳۹۸). حقوق جزای عمومی، چاپ اول، کابل - افغانستان؛ انتشارات نویسا.
- ۳) حاجی تبار فبروزجائی، حسن. (۱۳۸۵). جایگزینهای حبس در حقوق کیفری ایران با دیباچه دکتر علی صفاری، چاپ اول، انتشارات فردوسی.
- ۴) رسولی، محمد اشرف. (۱۳۹۶). دوره کامل حقوق جزای عمومی، چاپ اول، کابل - افغانستان؛ انتشارات واژه.
- ۵) ساکی، محمدرضا. (۱۳۹۴). حقوق جزای عمومی (مجازات و اقدامات تأمینی و تربیتی) جلد سوم، چاپ دوم، انتشارات جنگل.
- ۶) علم ستانکزی، محمد ظریف. (۱۳۹۷). اصول اجراءات و محاکمات جزائی، چاپ سوم، کابل - افغانستان، انتشارات حامد رسالت.
- ۷) فاریابی، محمد عظیم. (۱۳۹۵). اصول محاکمات جزائی، چاپ دوم، کابل - افغانستان، انتشارات سعید.
- ۸) نبوی، نعمت الله. (۱۳۹۶). حقوق جزای عمومی افغانستان، چاپ اول، کابل - افغانستان، نشر واژه.

ب) مقالات:

- ۹) آشوری، محمود و جمال انصاری. (۱۳۹۷). «عوامل افزایش جمعیت کیفری ناشی از بازداشت‌های پیش از محاکمه» مجله حقوقی دادگستری، شماره ۱۰۲، تابستان..
- ۱۰) احمدی، عید محمد. (۱۳۹۶). «تدابیر بین المللی و منطقه ای بدیل‌های حبس» ماهنامه تخصصی، حقوقی و فرهنگی عدالت، کابل - افغانستان، شماره ۱۷۸، سال نهم.
- ۱۱) پرچمی، داود و فاطمه درخشان. (۱۳۹۷). «بررسی مجازات‌های اجتماعی جایگزین حبس و کاهش جرم» مجله حقوقی دادگستری؛ شماره ۴۰.
- ۱۲) خاکسار، داوود و حسین غلامی. (۱۳۹۷). «سیاست جنائی قضایی ایران در رابطه با مجازات‌های جایگزین حبس»، مجله پژوهشی حقوق جزا و جرم شناسی، شماره ۱۱.
- ۱۳) رسولی، انیس. (۱۳۹۶). «بدیل های زندان یا جایگزین های مجازات حبس» ماهنامه قضا دادگستری افغانستان؛ شماره ۲۲.

- ۱۴) شرح کد جزا (۱۳۹۸) «کتاب احکام عمومی» چاپ اول؛ وزارت عدلیه افغانستان.
- ۱۵) شیرزاد، جلیل احمد. (۱۳۹۷) «بررسی تعلیق و تنفیذ حکم در کد جزا»، فصلنامه علمی پژوهشی دادستان، دادستانی اعلی جمهوری اسلامی افغانستان.
- ۱۶) فصیحی، محمد قیس. (۱۳۹۲) «جایگزین مجازات حبس» ماهنامه قضا، شماره ۲۱؛ کابل - افغانستان.

ج: پایان نامه ها

- ۱۷) ۱. الیاسی، روح الله. (۱۳۹۹) مطالعه تطبیقی جایگزین های حبس در قوانین کیفری ایران و افغانستان با تکیه بر مجازات حبس خانگی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه کاشان - ایران.
- ۱۸) الهام، عبدالله. (۱۳۹۹) بدل های حبس در قانون کیفری ایران و افغانستان، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد - ایران.
- ۱۹) دستگیر زاده، یلدا. (۱۳۹۹). بررسی جایگزین های نوین مجازات حبس در حقوق افغانستان با نگاهی به نظام حقوقی ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه بین المللی امام خمینی قزوین - ایران.
- ۲۰) فصیحی، احمد. (۱۴۰۰) حبس خانگی از منظر فقه و حقوق کیفری ایران و افغانستان، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه جامعه المصطفی العالمیه، گرگان - ایران.

د) قوانین و اسناد:

- ۲۱) قانون مجازات اسلامی ایران مصوب ۱۳۹۲/۲/۱.
- ۲۲) قانون کاهش مجازات حبس تعزیری ایران مصوب ۱۳۹۹/۲/۲۳.
- ۲۳) کد جزایی، منتشره جریده رسمی وزارت عدلیه - افغانستان، شماره (۱۲۵۶) مصوب سال ۱۳۹۶.
- ۲۴) ضمیمه شماره (۲) قانون اجراءات جزایی پیرامون تطبیق بدیل های حبس و حجز، کابل، افغانستان، ۱۳۹۶.